

Тетяна Шевченко

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЕСЕЇСТИКА:
ЗАСОБИ ВПЛИВУ НА ЧИТАЧА

Статтю присвячено засобам впливовості жанру есе. Здійснено огляд цих провідних прийомів у публіцистиці Ю. Андруховича.

Ключові слова: публіцистика, есей, Ю. Андрухович, вплив, жанр, художність.

Статья посвящена средствам воздействия жанра эссе. Осуществлен обзор этих главных приемов в публицистике Ю. Андруховича.

Ключевые слова: публицистика, эссе, Ю. Андрухович, воздействие, жанр, художественность.

This article is devoted to means of influence of genre. There is a realized view of these main attempts in sociopolitical journalism of J. Andrukhovych.

Key words: sociopolitical journalism, essay, J. Andrukhovych, influence, genre, art.

Українська культура 90-х років ХХ ст. — початку ХХІ ст. і література зокрема багато в чому змінилися у порівнянні з минулими десятиліттями, адже вони активно засвоюють нові теми й образи, відтак виробляється новий стиль, напрямки, жанри. Письменники дедалі активніше стають учасниками публіцистичного процесу сучасності, вважаючи, що митець має бути у вирі подій, повинен бути суголосним часові. Це тим паче важливо, отже, письменницька публіцистика є не лише чинником ідеологічного забезпечення суспільного розвитку, засобом виявлення світоглядних позицій автора, а й свідченням особливого рівня сьогочасної культури, в якій письменники водночас є митцями, культурологами, публіцистами, громадськими діячами. І сказати, яка з цих функцій є головною, стає дедалі важче.

Звісно, письменники сучасності, які прагнуть займатися і публіцистичною діяльністю, зараз знаходяться в набагато комфортніших умовах, ніж їх попередники радянського минулого — В. Блакитний,

Я. Галан, О. Гончар, О. Довженко, О. Досвітній, Ю. Смолич, П. Тичина, Ю. Яновський тощо. Вони можуть самі обирати тему для обговорення, місце публікації, розставляти акценти.

Жанром, який у своєрідний спосіб поєднує письменника і публіциста, став есей — чи не найпопулярніший сьогодні жанр письменників і публіцистів. *Мета* цієї статті — проаналізувати засоби впливу на читача в цьому жанрі. Провідне *завдання* роботи — здійснити огляд цього жанру та його функції впливовості на аудиторію за матеріалами творів Ю. Андруховича.

Есе належить до жанрів, що слабо структуруються, вони не передбачають чітких контурів. Його найзагальніші характеристики — космополітичний, всезагальний, універсальний. Авторське «я» — есеїстичне, таке, що об'єднує життєве й філософське осмислення проблеми «я і світ» в особливому ракурсі, не схожому на жодну іншу жанрову систему. Есей об'єднує епохи, культури, весь людський досвід і знання. І сам жанр — це модель «запозичень у інших» того, що «підвищує цінність викладу» (М. Монтень).

На думку дослідниці цього жанру Л. Кайди, есе об'єднує різних людей, різні національні культури, різні століття, тому що виражає природний стан душі й розуму людини — спів-думання, співпереживання, співучасть. Зваженість досвіду, розумна самостійність, мовний смак та інтелект автора захоплюють своєю складністю пізнання внутрішнього світу людини і саморефлектуючої свідомості. Відповідно до двох модусів впливу тексту на читача — ствердження та бажання замислитися, як розглядає філософія філології (Г. Амелін), есе орієнтоване на другий модус. Метод есеїстичного мислення зосереджений на приведення до статусу рівноваги («зважування» — за М. Монтенем) будь-яких думок про взаємозалежність у просторі «я і світ». І подальше міркування, зважування вже з позицій читацького досвіду, зіставлення, рефлексії з приводу порушеної проблеми — природний стан читача після прочитання есе [2, 32].

Сьогодні в жанрі есе працює ледь не кожен сучасний письменник. Серед майстрів цього жанру варто назвати Юрія Андруховича, Оксану Забужко, Степана Процюка, Костянтина Москальця, Любка Дереша, Тараса Прохаська, Сергія Жадана, Віктора Неборака тощо.

Своєрідну традицію жанру започаткував Юрій Андрухович, який 1997 року почав співпрацювати з газетою «День», котра тоді чимда-

лі, тим більше ставала популярною в інтелігентних колах. Напевно, популярності видання сприяв і сам Ю. Андрухович, якому було доручено вести рубрику «Парк культури». В газеті митець пропрацював з липня 1997 року до серпня 1999 року, а згодом перейшов до газети «Дзеркало тижня», в якій працює і до сьогодні. У 1999 році Андрухович випустив першу публіцистичну збірку «Дезорієнтація на місцевості», до якої увійшло і чимало текстів або їх фрагментів, що спершу побачили світ саме в газеті «День», як-от: «Близько до тексту», «Шкіра бика, розжоване серце», «Імперія чи смерть?» тощо. Згодом з'явилися і книжки «Моя Європа» та «Диявол ховається в сирі» тощо.

Цю традицію радо підтримала Оксана Забужко, згодом Тарас Прохасько тощо. Сучасний митець не просто друкується в громадсько-політичних чи «товстих» виданнях, він випускає свої твори окремими книжками, які серед читачів користуються не меншим попитом. Мається на увазі, наприклад, «Репортаж з 2000-го року» та «Хроніки від Фортінбраса» Оксани Забужко, «Канатоходці» Степана Процюка, «Людина на крижині» та «Гра триває» Костянтина Москальця, «Трициліндровий двигун любові», де представлено есеї Дереша й Жадана.

До когорти письменників-есеїстів додамо і літературних критиків-есеїстів, які також активно пишуть ці твори в популярних виданнях і видають їх окремими книжками. Мається на увазі творчість Ігоря Бондаря-Терещенка, Олександра Бойченка, того ж Костянтина Москальця.

Деякі митці мають свої постійні колонки у відомих виданнях. Так, Михайло Бриних і Микола Рябчук часто друкуються в «Газеті українськи», Юрій Андрухович в газеті «Дзеркало тижня» в рубриці «Геопетика», Сергій Жадан — в «XXL», Віталій Коротич — в «Бульваре Гордона», Оксана Забужко — в газеті «Столичные новости».

Причини появи письменницьких есе на сторінках періодики мають насамперед естетичний характер і пов'язані з своєрідною кризою парадигми письменника сучасності. Більшість із них починають як поети, потім переходять на прозу, зрештою стають есеїстами. Це можна пояснити як певним рівним зрілості мислення, так і внутрішнім мистецьким зламом свідомості — в кожного по-своєму. Принаймні Ю. Андрухович розглядає це як власний, особистий проект і вірить, що виходячи ось так, напругу, до свого читача, можна чимало зробити за допомогою слова.

На думку багатьох дослідників (Л. Кайда, Л. Стефанівська, М. Балаклицький), жанр есею є своєрідним літературним виразником культурної кризи і саме до нього найчастіше вдаються у перехідні періоди. На нашу думку, така велика кількість письменницької есеїстики зумовлена самою культурною ситуацією, яка просто провокує письменника на те, аби він не сидів у вежі зі слонової кістки. Відтак і прозаїк, і поет просто приречені на жанр есеїв. Він справді художній, справді для літератора — за означенням, як сказано у більшості довідників, являє собою «короткі наукові критичні та інші нариси, які відрізняються вишуканістю форми». Отже, жоден надрозумний зміст тут не порятує: художність, мистецькість, певна сакраментальність — всі ці ознаки мусять з самого початку бути присутніми в есеїстичних спробах і виступають засобами впливу на аудиторію. Саме «спроби» — найкращий переклад французького слова *есе*, означеного ще Мішелем де Монтенем, родоначальником жанру в 1580 році.

Основна ознака есеїв митців — художність. Письменник-есеїст все одно залишається письменником. Митці демонструють уміння читати поміж рядків, представляють фахову оцінку сьогочасних проблем дійсності, що ґрунтується на основі особливого відбору художніх засобів, зокрема, тропів і стилістичних фігур, і в тяжінні до афористичності, і в умінні відчувати дух і душу української мови, і в неабиякій спостережливості над навколишньою дійсністю, і в особливому відчутті відповідальності за все, що написано. В збірках есеїв можна вишукано та філігранно відкрити потаємні грані і власної мистецької особистості, наділеної даром інтуїтивного прозріння і художньої філософії.

Особливості письменницького есе — зваженість досвіду, розумна самостійність, мовний смак та інтелект автора, що захоплюють своєю складністю пізнання внутрішнього світу людини і саморефлектуючої свідомості (більшість творів розраховані на підготовленого читача). Відповідно до двох модусів впливу тексту на читача — ствердження та бажання замислитися.

Так, аналіз образної системи Ю. Андруховича-есеїста, засвідчив, що вона художньо довершена і стилістично розгорнута. Саме ці неповторні образи митця стають запорукою читабельності й популярності його творів. Найулюбленішими формами його оповіді виступають розповідь і міркування. Автор найчастіше використовує такі види образів: образ-персонаж, образ-картина, образ-художня деталь. Він надає перевагу коротким, але влучним образам, де основне місце посідають епітети і порівняння. В описах-картинах також часто можна зустріти нагромадження іменників, що свідчить про прагнення автора надати твору панорамності та

інформативності. Помітний прийом у відтворенні тої чи іншої картини — контрастність, яка створюється за допомогою цілої гами почуттів. Завдяки такій образності публіцистові вдається вийти за свої реальні — фізичні, соціальні, історичні, просторово-часові — рамки, досягаючи експресивності зображеного, і водночас відтворити іронічно-гумористичне начало, оптимістичне за своєю суттю, адже іронія Андруховича спрямована на критику всього нерухомого і закостенілого, зокрема, на боротьбу зі стереотипами.

Образам-персонажам також відведене чільне місце. Звісно, що більшість «героїв» творів Ю. Андруховича — це представники мистецтва. Особлива притягальність таких творів полягає у тому, що перед читачем постають не хрестоматійні велети духу, «кобзарі» і «каменярі», а живі люди з усіма чеснотами і вадами. Образи Івана Котляревського, Тараса Шевченка, Владіміра Набокова, Василя Стуса, Юрія Федьковича, Валерія Шевчука та багатьох інших змальовані автором небанально, з почуттям глибокої симпатії, що базується на якомусь особливому — приватному — прочитанні літератури, особистому досвіді спілкування з частиною згаданих пересічних митців і використанні цікавих фактів життєвої і творчої біографії. Публіцистичні персонажі якнайяскравіше виражають час, епоху, в яку живуть, і разом з тим передають атмосферу сучасності автора, котрий пише про них. Відтак зв'язок минулого, сучасного і майбутнього проявляється в його духовній сутності в найрізноманітніших відтінках соціального: у конкретно-історичних характеристиках людини можна побачити «візитівку» цього суспільства, конкретного соціального процесу, конкретного часу.

Улюблений прийом створення образу людини — нагромадження епітетів, котрі каскадом сиплються на сторінки твору, створюючи ефект різнобічності, всеохопності, певної цілісності, хоч і мозаїчної. Пишучи про відому українську письменницю, публіцист, зокрема, акцентує увагу на тому, що *«...сама вона і ніхто інший прищепила сотням тисяч українців непохитну певність у тому, що цензура — це зло і злочин, а самоцензура дорівнює самогубству. Сама вона привчила цих духовно вайлуватих і від природи не надто схильних до максималізму та різкості, а по-іншому кажучи, не надто сміливих людей до того, що слова “незалежність”, “гідність” і “свобода” в українській мові існують не просто так»* [1, 187].

Юрія Андруховича воістину можна назвати майстром художньої деталі. Подекуди саме вони, а не розлогі описи-характеристики чи картини формують ідею твору, впливають на світогляд читача. Це не просто деталі-знаки певної дійсності, а емоційно забарвлені подробиці, котрі і не потребують розгорнутішої характеристики, що є цілком самодостатніми. Деталі, які автор використовує в своїх творах, виконують власне функцію промовистої подробиці (тобто є важливим складником цілісності, без якої ця цілісність не виглядала б повною і всеохопною) і є своєрідними маркерами, знаками певного явища, які б могли існувати як самостійні образи.

Отже, художність — найголовніша ознака впливовості сучасної есеїстики, котра помітно її вирізняє з потоку одноманітної стандартизованої інформаційності, провокує читача на пошук альтернативної парадигми в сучасному культурному середовищі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Андрухович Ю.* Диявол ховається в сирі / Ю. Андрухович. — К. : Критика, 2006. — 319 с.
2. *Кайда Л.* Эссе : стилистический портрет / Л. Кайда. — М. : Флинта, 2008. — 184 с.